kiadott krónikája szerint ugyanis az emberiség a XV. század fordulóján, Bosch korában a világtörténelem utolsó, hatodik szakaszát élte, amit az Antikrisztus eljövetele és a mindent elsöprő végítélet követ. A kortársak számára ezt az elképzelést igazolták a természeti csapások, az egymást követő háborúk, nyomukban a járványok, az éhínségek – olvasható a kiállítás katalógusában.

Amennyire a középkor embere volt Bosch, annyira a reneszánszé is. Tisztában volt az emberábrázolás és a perspektíva fortélyaival, az utóbbit elsősorban műveinek tájképi háttereiben csillogtatta meg. Ezért is tudta a középkor félelmeit nagyon plasztikusan, hátborzongató realizmussal megformálni. A kiállítás megmutatja ezeket a hagyományokat is. Például a XV. századi, augsburgi mester által készített színezett fametszetet, amely könnyen érthető szimbólumokkal magyarázta el az egyház morális tanításait. Bosch erkölcsi példázatai részben ezekről a szegényebbek körében is ismert képekről erednek, de groteszk alakjait elsősorban mégsem innen, hanem az arisztokraták számára jól ismert képi világból merítette. Méghozzá egészen váratlan helyről, az illusztrált kódexek lapszéli ábrázolásaiból, a drolerie-kből.

Ezeket a kis, tréfás, groteszk, gyakran tabusértő alakokat – mint Erwin Pokorny osztrák történész tanulmányában leírja – a másolók az olvasók szórakoztatására rajzolták. Néha alaposan elrejtették a kéziratok lapszéli díszítéseibe. Az ördögök, démonok, szörnyek, sárkányok, illetlen jelenetek ellenpontjaiként szolgálták a többnyire vallásos, fennkölt tartalmat, és bizonyára felszabadult nevetésre ingerelték az olvasót. A tárlat és a katalógus Bosch jó néhány szörnyetegének az eredetére derít fényt, ahogy a szörnyecskék utóéletére is. Jól látni, hogy a mester megannyi követőjénél már alaposan megszelídülnek az apokaliptikus látomások. Az alakok elvesztik transzcendens mivoltukat, nem nyitnak kaput az emberi lélek mélyébe, csupán szórakoztató, festői bravúrrá válnak. ■

SZKÁROSI ENDRE | AZ ÚJ HÖLGYFUTÁR PERE | ÉRZÜLETEK

Lehetetlen betiltás

Múlt heti temetésén a (hang)költői, irodalomtörténeti, tanári és közéleti jelentőségét teljes joggal méltató gyászbeszédekbe már nem fért bele, hogy a rendszerváltás utáni első, a művészet szólásszabadsága körüli bírósági pernek Szkárosi Endre volt a muszáj főhőse.

STALTER GYÖRGY

Szkárosi Endre a 1990-es években. *Eszmélkedéstörténet-emlékirat*

„Az ezeréves magyar államiságot súlyosan meggyalázó grafika” miatt napirend előtt kért szót a rendszerváltás utáni szélkakas, bohóc politikus mintapéldánya, Torgyán József 1991 májusában. A kisgazdapárti vezér a Szkárosi Endre szerkesztette Új Hölgyfutár című avantgárd folyóirat borítóján háborodott fel olyannyira, hogy a legfőbb ügyésztől azonnali lefoglalást és bezúzatást követelt. Ezen túl pedig „a minden magyar ember érzületét sértők”, vagyis a grafika szerzője és a „szennylap” felelős szerkesztője példás megbüntetését. A jogász végzettségű frakcióvezető egy 1978-ban, a kádári szocializmus idején született gumiparagrafusra hivatkozva prejudikálta, hogy a Szent Korona „sérthetetlen”.

A Torgyán által inkriminált rajzot az önmagát „szocyalista yrrealystaként” meghatározó, a közízlést, de főleg a hatalom tűrőképességét folytonosan kikezdő Bernáth/y Sándor – „szabályosan” kiejtve: bernátipszilonsándor – készítette. A szóban forgó, addig leginkább csak szűk körben jegyzett „lap- és revüvállalkozás” tematikus, RÉM-számának első oldalán, A magyarok zsenik felirat fölött a meghökkentés mestere Szent István koronáját nevető csontvázkoponyává stilizálta át, s ezt az „új” címert két szárnyas alak, egy maszturbáló angyal és egy onanizáló ördög fogta közre.

A parlamenti szónoklatot feljelentésként értelmező fővárosi főügyész, Bócz Endre rögvest ténymegállapító vizsgálatot indított, s két hét múltán arra a jogi álláspontra jutott, hogy a címer nem nemzeti, csupán állami szimbólum, így a Torgyán által citált paragrafus nem alkalmazható rá, mi több, a „kétségkívül sajátos ízlésvilágról árulkodó” rajz esetében már a szeméremsértés vádja

sem állna meg. Ugyanakkor – fordított egyet addigi gondolatmenetén az érezhetően politikai nyomás alá helyezett Bócz – „védhetőnek tartok egy olyan jogi álláspontot, hogy sérti a közerkölcsöt”. Ezért a főügyészség Torgyán legfőbb követelésének eleget téve ideiglenesen megtiltotta a „mAMűvészeti mAgAzin” ominózus számának terjesztését. Ez azonban csupán látszatintézkedés lehetett, vallotta be a jobb sorsra érdemes közvádló, merthogy a két és fél hónappal korábban 800–1000 példányban megjelent sajtótermékből a mindenütt szimatoló detektívjeinek már egyetlen darabot sem sikerült zár alá venniük.

Ezt követően, ha nem is vádlottként, de alperesként bíróság elé kellett állnia az Új Hölgyfutár felelős szerkesztőjének, Szkárosi Endrének is, aki két évtizeddel később, 2011-ben az Egy másik ember című „eszmélkedéstörténeti emlékiratában” külön fejezetet szentelt az elvi jelentőségű, a művészi szabadságot fenyegető ügy nyilvánosság előtti és háttértörténéseinek. A derékig érő hajkoronáját copfba fonó, a szavakkal, a hangokkal villódzóan játszó, a vibráló zenére a mikrofonba dünnyögő, ordító polgárpukkasztó akcióművésznek semmi sem volt szent. Nézőit, hallgatóit még arról is meg tudta győzni, hogy Petőfi Nemzeti dala soronként visszafelé mondva, olvasva új, izgalmas gondolatokat szül. Szkárosi még azokban is kitörölhetetlen emléket hagyott, akik tíz perc után elmenekültek az előadásairól. A kortárs avantgárd mozgalom egyik – csapatszervező – kulcsfigurája a hétköznapi életében csendesen szemlélődött, s a pesti bölcsészkar olasz tanszékén figyelemre méltó professzori előadásokat tartott. 1991-ben, az Új Hölgyfutár-ügy kirobbanásakor pedig újabb oldaláról mutatkozott be: taktikus alperesként, s egyfajta muszáj Herkulesként vetette bele magát a jogi köntösbe bújtatott közéleti csatározásba.

„Az irodalmi-művészeti életből elmondhatatlanul sokan álltak mellénk – még azok is, akik nem rokonszenveztek Bernáthy esztétikailag rendkívül provokatív grafikájával”, merthogy a tét az volt – írta a már említett memoárjában –, megismétlődhet-e az, „ami ellen évtizedek óta küzdöttünk, vagyis az ellen, hogy a politika bármilyen ürüggyel durván beleavatkozzon az irodalom, a művészet ügyeibe”. S valóban, már az ügyészségi vizsgálat megindítása ellen is egy világnézetileg vegyes, ám fajsúlyos névsorú tiltakozás született, az aláírók az eljárás azonnali megszüntetését követelték. Egyikük, a Nemzetközi PEN Club frissen megválasztott elnöke, a Kádár-kori cenzúrán pallérozódott Konrád György arra figyelmeztette Szkárosit, hogy a jogi procedúra során „nem szabad belemenni a műalkotás védelmezésébe, megmagyarázásába”, mert az csak a művészet ügye és nem a politikáé (vagy az utcáé). Ez a felfogás gyökeresen eltért attól, amit az alperes korábbi kollégája, bajtársa, Kulin Ferenc – a kormányra került Magyar Demokrata Fórum (MDF) alelnöke – tanácsolt, majd némi skizofréniával irodalmi szakvéleményként írásba is adott. Az ő értelmezése szerint a grafika annak a szorongásnak adott hangot, hogy ördögi erők törnek a nemzeti szimbólum kizárólagos birtoklására. Miközben szinte ezzel egy időben az MDF jogi bizottságának ügyvivői állásfoglalást tettek közzé, s már csak azért is precedensértékű bírói ítéletet sürgettek, mert a „főügyész nemzetdefiníciója hibás”.

Az inkriminált címlap. *A magyarok zsenik?*

Új Hölgyfutár-ügyben hónapokon át józerével nem akadt olyan hét, hogy valaki ne szólalt volna meg a sajtóban. Az 1991 novemberére kitűzött tárgyalásra minden energiájával készülő alperes csak az első fokon meghozott „salamoni” – a lapszámnak „csupán” a borítóját betiltó – ítélet után kért szót. A káposztának megtiltani nem lehet címmel írt, jogi és művészettörténeti argumentációkkal körülbástyázott nyílt levelében arra kérte az eljárás megindításában alapvető felelősséggel bíró főügyészt, hogy vonja vissza a keresetét. Óhaja naivitásával persze a bölcsész végzettségű „Dr. Szkárosi Endre” is tisztában volt. Az Élet és Irodalomban publikált, az ügy abszurditásait összefoglaló dolgozatának valódi címzettje persze nem is Bócz, hanem a közvélemény volt.

a vibráló zenére a mikrofonba dünnyögő, ordító polgárpukkasztó akcióművésznek semmi sem volt szent

A torgyáni kirohanás után egy évvel a Legfelsőbb Bíróság hatálytalanította az ügyészség terjesztési tilalmát. Az 1992 júniusában felmentett alperesek, Bernáth/y és Szkárosi közös (váteszi) nyilatkozatban üdvözölték, hogy a cinikus és kicsinyes politikai számításoknak „egyelőre” nem sikerült kényszerpályára terelniük a jogalkalmazást. „Az Új Hölgyfutár győzelme végül is pirruszi volt: nyertünk, de belebuktunk” – vont keserű mérleget memoárjában a procedúrába „évekre előre elfáradó” felelős szerkesztő, azzal a szarkasztikus megjegyzéssel enyhítve fájdalmát: „Legalább nem volt alkalmunk elrontani azt, amit addig csináltunk.” ■ **MURÁNYI GÁBOR**